

ТАМАРА ШУЛЬГА
РОЗМОВНО-ПОБУТОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ГУМОРИСТИЧНІЙ ПРОЗІ
ЄВГЕНА ДУДАРЯ

У гумористичній прозі Євгена Дударя відчутне функціональне, жанрово-стильове навантаження фразеологізмів. Вони спрямовані на експресивізацію мови творів, образно-емоційне оцінювання дійсності. Притаманний мовостилію письменника стилістичний ефект невимушеності, образності, побутовизації, усномовності — це результат функціонування розмовно-побутових фразеологізмів.

Фразеологізми допомагають увиразнити характери персонажів через призму комічного. Водночас вони формують психологічні типи людей у вимірі національного гумору. Євген Дудар бачить людину з її зовнішнім виглядом, фізичним, психічним станом, рухом, розумом, емоціями, поведінкою, характером, міжособистісними стосунками, втілюючи все це в гумористичних оцінних висловлюваннях. Фразеологізми, до яких звертається автор, підсилюють оцінність текстів. На позначення зовнішнього вигляду людини використано низку усталених висловів. Вони створюють ситуативний комізм та експресію співчутливої іронії: *Цілу ніч я був за мамочку. Вранці поглянув у дзеркало на своє обличчя: зім'яте, як халява старого чобота* (Дудар Є. Профілактика совісті. — К., 1981. — С. 65; далі — ПС); *Здоровий не розуміє хворого, а той, хто має міцну будову тіла, не відає болів і переживань того, в кого ноги, як дві вузлуваті тички, груди запалися, мов невикисла паляниця, й руки висять, наче батоги* (ПС, С. 81); *З одним отак у сквері зазнайомилася. Синій був, як курячий пуп.* (Дудар Є. Робінзон з Індустріальної. — К., 1981. — С. 92; далі — РІ).

Відчутнішого стилістичного ефекту досягає письменник, обираючи модель мовного контрастування. Наприклад, вислів «розправити плечі» асоціюється з випрямленою спиною, гордою поставою, сміливістю істоти. Зворотний ефект викликає контраст «плечі людини — коліно горобця», пор.: *Тоді [Пшоняк. — Т. Ш.]розправив свої, яку горобця коліно, плечі. Гордо підняв голову* (РІ, С. 11). Зневажливо-жартівливу іронію спричинює контраст «зовнішність — поведінка», в якому позитивно марковане фольклорне порівняння поєднується з контекстною поведінкою персонажа: *Раптом прибігла вона. Такого ж невеличкого зросту, біленька. З гарними, як терненнята, очима і двома локонами біля вух. Вдарила його з розгону по носі* (РІ, С. 71).

Комічний ефект досягається завдяки мовному контрасту — суміжності фразеологізму та власного імені персонажа: *Неля теплою і ласкою опромінювала гострі, як двоє лез, і гарні, як вороняче пір'я, дві вусини Шпака* (РІ, С. 66).

Традиційні усталені вислови використовуються для зображення фізичного стану, привносячи в мікроконтексти експресію невимушеності, розширюють асоціативно-образні зв'язки. Пор.: *Серце калатало, наче перед стартом* (РІ, С. 28); *Вийшов відтіля блідий як стіна* (РІ, С. 65); *Іван Бамбула вийшов з кафе наклюканий по саму зав'язку* (РІ, С. 166); *Парубок як-не-як перед нею. Стоїть мов укопана* (ПС, С. 19); *У сідниці щось хруснуло. Мене зігнуло в дві погібелі* (ПС, С. 82) та ін.

Зображаючи психічний стан, автор звертається до умовних, невимушених, образних стереотипів. Наприклад, фразеологізми передають стани образи (*Я мовчки проковтнув гіркий клубок* (ПС, С. 80), *неврівноваженості* (— *Ти що, з цепу зірвався?* (РІ, С. 69); *збудження* (*Зірвався, немов з гарячої сковороди* (РІ, С. 26), *злості* (*Ми стояли на стежині один протії одного, як набундючені півні* (РІ, С. 80) тощо.

Із значенням «лякатися // злякатися», «хвилюватися» вживаються фразеологізми, в яких актуалізується лексема *п'яти*: *Ратикевичу похолонуло в п'ятах* (РІ, С. 22); *Моє серце впало в п'яти* (РІ, С. 124); *Похолонуло в п'ятах. Украли! Мене украли!* (ПС, С. 14); *Я відчув, що в мене холонуть п'яти* (ПС, С. 96).

Загальноживані стійкі звороти на зразок *раз плюнути* (РІ, С. 10); *шукати І почепити ярмо на шию* (РІ, С. 19, 23); *колючий на язик* (РІ, С. 59); *за холодну воду не брався* (РІ, С. 96); *піднімати рейвах* (РІ, С. 113); *дивиться, як теля на мальовані ворота* (ПС, С. 9) та ін.

виконують роль засобу текстового характерів, типізації поведінки.

Фразеологізмами передаються оцінки стосунків між людьми. Соціокультурний зміст комічного наявний у зображенні типових пар: а) «чоловік — жінка»: *Та з вигляду, правда, порохно, підтоптаний вже, але молодець. Дівчина — чарівниця. Юна. Як чічка коло будяка* (ПС, С. 18); *Вже виросла. Ловеласи також це побачили. Стали липнути, як реп'яхи* (ПС, С. 29); б) «жінка — жінка»: *Донедавна жінки членів бригади жили між собою гірше, ніж пес з котом* (РІ, С. 49); *Не було такої вади, щоб друга її язиком не намацала* (РІ, С. 99); в) «керівник — підлеглий»: *Я дивився на директора, як теля на мальовані ворота* (ПС, С. 9); — *Чого стоїш, як на сковороді?* — мовив йому. — *Сідай отут проти мене на стілець і дивися в очі* (ПС, С. 5).

Посиленню експресії іронічності сприяє фразеологічна енантіосемія, що спирається, зокрема, на контраст зіставляваних реалій, як-от *компот — коза, Галя — хата*. Наприклад: *Аркадій Потапович Булька, директор найбільшої у місті лазні, досі вважав, що компот людині потрібний, як козі другий хвіст* (ПС, С. 52); *На те ми тут посаджені, щоб сміти... Будеш ти мати Галю, як циган хату* (РІ, С. 87).

Особливого комізму досягає письменник, вдаючись до індивідуально-авторських трансформацій загальноновживаних фразеологічних висловів. Замінюючи компоненти, Є. Дудар досягає увиразнення їхньої семантики, загострює увагу, підпорядковує мовні засоби наскрізній темі твору. Пор.: *А тут ще й своє давноминуле зринуло в пам'яті, як дурний з конопель* (ПС, С. 79) — ФСУМ: I, 104: «вискочити (вистрибнути) як Пилип (Кузьма) з конопель» — недоречно, недоладно або невчасно сказати що-небудь чи виступити з чимсь; тут — «раптово з'явитися»; — *Що ж ви, — кажуть, — дядьку, з курки слона робите?* (РІ, С. 119: тема твору — конфлікт сусідів-селян, пов'язаний із куркою) — ФСУМ: II, 740: «робити / зробити з мухи слона (вола, бугая)» — надто перебільшувати щось.

Євген Дудар часто вплітає фразеологізми в контекст, наголошуючи на сумісному загостренні ситуації. Такі вживання супроводжують різні експресивно-оцінні відтінки: *іронічності* (*В нас ви будете себе почувати, як у Бога за пазухою. Ратичка ніколи не був у Бога за пазухою. Але теплий відблиск директорських очей говорив, що там не так уже й погано* (ПС, С.60); *жартівливості* (— *Життя отак пройде, і не знайдете ту, яку шукаєте. Поставити всі крапки над «і» треба... — Не треба. [...] Не хвилюйтесь, вдома я йому ті крапки порозставляю* (ПС, С. 31).

Отже, мова гумористичної прози Є. Дударя насичена розмовно-побутовими фразеологізмами, що урізноманітнюють зображені людські характери, надають їм природної усномовної невимушеності.